

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА РЕАЛ СЕКТОРДАГИ ДАВЛАТ МУЛКИНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Самарканд давлат тиббиёт университети режа-молия бўлим бошлиғи:

Ғаниев Уткир Ғуломиддинович

Аннотация: Тезисда янги ўзбекистон шароитида реал сектордаги давлат мулкани трансформация қилишнинг мақсади ва вазифалари, усуллари, хусусиятлари ҳамда унинг афзалликлари ва камчиликлари ёритиб берилган.

Аннотация: В тезисе описаны цели и задачи, методы, особенности и преимущества и недостатки преобразования государственной собственности реального сектора в условиях нового Узбекистана.

Annotation: The thesis describes the goals and objectives, methods, features and advantages and disadvantages of the transformation of state property in the real sector in the new Uzbekistan.

Калит сўзлар: Давлат тасарруфидан чиқариш, трансформация қилиш, миллийлаштириш, трансформация қилишнинг мақсади, трансформация қилишнинг афзалликлари, трансформация қилишнинг камчиликлари.

Ключевые слова: разгосударствление, приватизация, национализация, цель приватизации, преимущества приватизации, недостатки приватизации.

Keywords: denationalization, privatization, nationalization, purpose of privatization, advantages of privatization, disadvantages of privatization.

Маълумки, ҳар бир давлатнинг сиёсий мустақиллиги унинг иқтисодий мустақиллиги билан ўлчанади, яъни мамлакат иқтисодий жихатдан мустақил бўлмаса, у тўлалигича мустақилликка эриша олмайди. Бу борада мамлакатда тадбиркорликни кенг қўламда ривожлантирилиши, мулкни давлат тасарруфидан

чиқариш ва трансформация қилиш жараёни муҳим ўрин тутди. Мулкрий муносабатлар тараққиётида ишлаб чиқариш воситаларини трансформация қилиш заруратга айланиб бормоқда. Чунки, бозор иқтисодиёти турли мулкчиликка асосланади. Мулк масаласининг ҳал этилиши бозор муносабатларини вужудга келтириш борасидаги барча тадбирлар тизимининг негизини ташкил этади. Буни ҳисобга олган ҳолда Республикада бозор муносабатларини шакллантириш, энг аввало, ишлаб чиқариш воситаларига бўлган давлат мулкчилигини қайта кўриб чиқишдан ва кўп тармоқли турли мулкчиликка асосланган иқтисодиётни яратишдан бошланади. Яъни, мулкрий монополиядан мулкрий эркинликка ўтиш муқаррарлигидан трансформация қилиш зарурати келиб чиқади. Трансформация қилиш жараёнида энг аввало, давлат мулки ўзининг ҳақиқий эгасини топиши лозим бўлади. Республикада амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг асосий маъноси ҳам мулкни ҳақиқий эгаларини кўлига топшириш, тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш учун уларга кенг имкониятлар беришдан иборатдир. Шунингдек, трансформация қилиш кўп тармоқли иқтисодиётга ва ишлаб чиқариш ҳажмининг ошишига, нархларни оптимал даражада талабга мувофиқ белгилашга, корхоналарнинг рақобатбардошлигини сақлашга ва бошқаларга ҳисса қўшиши керак. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 60-сонли Фармони билан тасдиқланган тараққиёт стратегиясида белгиланган устувор йўналишлардан бирида: “...Иқтисодиётда давлат иштирокини қисқартириш ва хусусий секторга кенг йўл очиш, Иқтисодий муносабатларда эркин бозор тамойилларини жорий этишни кенгайтириш...”, зарурати келтириб ўтилган¹. Фармон давлат тасаруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш соҳасидаги иқтисодий сиёсатнинг сифати ва аҳамиятини белгилаган.

Трансформация қилиш усуллари қуйидагилардан иборат:

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармони.

1. Рақобат савдолари - бу усулда компания аксиялари ва активлари тендер орқали сотилади. Корхона бутун бизнес ўрнига корxonани сотишни танлаши мумкин.

2. Аксияларнинг оммавий флотацияси - бу усулда давлат корхонасининг аксиялари фонд бозорида листинг орқали кенг оммага сотилади.

3. Хусусий жойлаштириш - хусусий жойлаштириш эгаллик ҳуқуқини бир неча хусусий шахслар қўлига ўтказишни англатади. Ҳукумат компаниянинг ўз талаблари ва мезонларига жавоб берадиган шахсларни танлаш ҳуқуқини ўзгартириш тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин.

4. Капитални ўстириш - давлат сектори компаниясининг акцияларини сотиш ўрнига, уларни(хусусий инвесторларни) компанияга инвестиция киритишга чиқариш орқали жалб қилинади. Шундай қилиб, бундай компаниялардаги давлат улуши сусаяди.

5. Бошқарув ходимларига сотиш - корхонанинг тўлиқ ёки бир қисми улушини ходимларга сотишни ўз ичига олади.

6. Оммавий хусусийлаштириш - бу кўплаб корхоналар бир вақтнинг ўзида хусусийлаштириладиган усул. Бунинг учун юқорида айтиб ўтилган турли хил усулларнинг комбинатсияси қўлланилади.

Вазирлар Маҳкамасининг давлат иштирокидаги корхоналарни бошқариш ва ислоҳ қилиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида қароридан шуни кўришимиз мумкинки, пост-комунистик давлатларда иқтисодиётнинг асосий улуши ҳукуматда сақланиб қолган бўлган ва буни камайтириш учун иқтисодиётда давлат улушини камайтириш ишлари олиб борилмоқда. Буни мисолини миллий норматив ҳужжатлар² ижросини таъминлаш, шунингдек, устав капиталида давлат улуши 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган хўжалик жамиятлари ва давлат унитар корхоналари фаолиятининг самарадорлигини янада ошириш, иқтисодиётда давлат иштирокини

² «[Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида](#)» 2020 йил 27 октябрдаги ПФ-6096-сон Фармони.

асосланган даражагача қисқартириш ва инвестиция мухитини тубдан яхшилаш мақсадида жадал ишлар олиб борилмоқда. Хусусан, хусусий сектор муваффақиятли фаолият кўрсатаётган ва рақобат ривожланган соҳаларда давлат иштирокини чеклашда «сот ёки тушунтир» тамойилини амалиётга кенг жорий этиш талаб этилади. Шунингдек, давлат иштирокидаги корхоналарнинг бозор шароитларига тўлиқ ўтишини таъминлаш, уларнинг фаолиятига корпоратив бошқарувнинг замонавий услубларини тўлақонли татбиқ этиш, ижро этувчи орган фаолиятини самарадорликнинг муҳим кўрсаткичлари асосида, кузатув кенгаши фаолиятини эса корпоратив бошқарув тамойилларининг жорий этилиши даражасига қараб баҳолашга ўтиш, давлат иштирокидаги корхоналар фаолияти тўғрисидаги ахборотларни ошкор этиш, корхоналарни бошқаришда шаффофлик ва маълумотларнинг ошкор этилишини таъминлаш, илғор хорижий тажриба ва хорижий таълим муассасалари билан корпоратив бошқарув ҳамда капитал бозори соҳасида ҳамкорлик асосида аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш асосий мақсадлардан бири сифатида қўйилган. Юқоридаги расмдан қуйидагиларни кўришимиз мумкинки, 2022 йилнинг март ойи якунларига кўра давлат улушидаги ўзгаришлар динамикаси кўра АЖЛарнинг умумий сони 9 тага ортиб, 634 тани ташкил этди, устав фондларида давлат улуши мавжуд бўлган акциядорлик жамиятлари сони 0,7 фоизга камайди ва АЖЛар умумий сонининг 230 тасини ёки 36,3 фоизини ташкил этди. Чиқарилишлар умумий ҳажмининг ўсиши фонида давлат улушининг ҳажми ҳам ўсди, аммо фоиз ҳисобида эса 0,1 фоизга камайди ва 82,0 фоизини ташкил этди.

Молия вазирлигининг, Давлат активларини бошқариш агентлигининг, Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг ва бошқа давлат органларининг улушларда фоиз ҳисобида ўзгаришлар юз берди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, бу ҳукуматга саноатда рақобатни яратиш ва самарадорликни оширишга ёрдам беради. Бироқ, ҳар қандай ҳукумат хусусийлаштиришдан тийилиши керак бўлган баъзи соҳалар мавжуд, хусусан,

таълим ва мудофаа, соғлиқни сақлаш, чунки булар ҳар қандай давлатнинг енг муҳим устунларидан биридир.

Трансформация қилишнинг қуйидаги афзалликларини кенгроқ амалиётда татбиқ этиш мақсадга мувофиқ:

- Ресурслардан самарали фойдаланиш – хусусий сектор ресурслардан давлат секторига қараганда анча самаралироқ фойдаланади.
- Соғлом рақобат – хусусий секторга рухсат бериш барча учун тенг имкониятлар яратади ва соғлом рақобатга олиб келади.
- Ҳукумат юкининг камайиши – зарар кўраётган давлат корхоналаридан давлат йўқотишлари олиб ташланади.
- Монополия имкониятлари йўқ қилинади - хусусийлаштириш муайян соҳада давлат монополиясининг имкониятларини йўқ қилади.
- Сиёсий иштирокнинг камайиши – сиёсий партиялар давлат секторининг босимидан фойдаланиб, ундан нотўғри фойдаланишга мойил. Хусусий секторда эса бундай эмас.
- Бандликни яратиш – хусусий секторнинг саноатга кириши билан иш ўринлари яратилади.

Трансформация қилиш амалиётида қуйидаги камчиликларларга йўл қўймаслик учун жиддий эътибор қаратиш талаб этилади :

- Монополия имкониятлари – хусусий ўйинчиларнинг етакчиликни қўлга киритиши ва ўз фойдасига монополия бозорини яратиши еҳтимоли юқори.
- Жамоат манфаати тармоқлари – соғлиқни сақлаш, таълим ва бошқалар каби давлат манфаатлари билан боғлиқ бўлган айрим тармоқларда хусусийлаштириш мақсадга мувофиқ эмас. Бунинг сабаби шундаки, бундай тармоқлардаги хизмат кўрсатувчилар нотижорат мақсадларда хизмат кўрсатишлари керак, бу эса фойда келтирмайди.

- Хусусий бизнеснинг қисқа муддатли мақсадлари - хусусий бизнес иштирокчилари ўзларининг бевосита даромадларини ошириш учун узоқ муддатли лойиҳаларга сармоя киритишни истамаслиги мумкин.

- Саноатнинг парчаланиши – Хусусийлаштирилган тармоқлар тарқоқ бўлиб қолиши мумкин, ҳеч ким жавобгарликни ўз зиммасига олмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармони.

2. [«Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида»](#)ги 2020 йил 27 октябрдаги ПФ-6096-сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.04.2022 йилдаги ПФ-101-сонли “Тадбиркорлик муҳитини яхшилаш ва хусусий секторни ривожлантириш орқали барқарор иқтисодий ўсиш учун шарт-шароитлар яратиш борасидаги навбатдаги ислохотлар тўғрисида”ги Фармони.

4. www.deponet.uz

5. www.wallstreetmojo.com

6. <https://review.uz/oz/post/infografika-kak-gosudarstvo-sokrashaet-svoe-uchastie-v-ekonomike>